

Баланко Орія Миколаївна,
викладач Київського інституту музики
імені Р. М. Глієра
obalanko@hotmail.com

ВИКОНАВСЬКА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ КАМЕРНОЇ ВОКАЛЬНОЇ МУЗИКИ

На основі аналізу актуальної проблематики сучасної камерно-вокальної творчості автор формує поняття виконавської мобільності, що ґрунтується на чіткому усвідомленні співаком художніх завдань та високій виконавській майстерності. Акцентовується важливість творчої активності виконавця в процесі оволодіння сучасною технікою вокального інтонування, прилаштуванні власної музично-виражальної системи до нового музичного матеріалу. Визначено роль інтелектуального та емоційного факторів опанування високим мистецтвом співу.

Ключові слова: камерно-вокальна музика, виконавство, вокально-сценічна творчість, виконавська мобільність, виражальні можливості, професійна майстерність, художній образ.

***Баланко Орія Николаевна,** преподаватель Киевского института музыки имени Р. М. Глиэра.*

Исполнительская мобильность как фактор развития современной камерной вокальной музыки.

На основе анализа актуальной проблематики современного камерно-вокального творчества автор формулирует понятие исполнительской мобильности, базирующееся на четком осознании певцом художественных задач и высоком исполнительском мастерстве. Акцентируется важность творческой активности исполнителя в процессе овладения современной техникой вокального интонирования, припоспособлении собственной музыкально-выразительной системы к нового музыкальному материалу. Определена роль интеллектуального и эмоционального факторов в овладении высоким искусством пения.

Ключевые слова: камерно-вокальная музыка, исполнительство, вокально-сценическое творчество, исполнительская мобильность, выразительные возможности, профессиональное мастерство, художественный образ.

***Balanko Orysia,** lecturer of Kiev Glier Institute of Music.*

Mobility in performance as a factor of the development of contemporary vocal chamber music.

Based on analysis of the creative process of the contemporary chamber vocal medium, the author puts major emphasis on mobility in the vocal performance. The author emphasizes the importance of acquiring the newest techniques of vocal intonation and the role of intellectual and individual approaches in reading and interpreting new musical material.

Key words: chamber vocal music, performance, vocal and stage creation, performance mobility and the expressive possibilities, professional skill, artistic image.

Проблематика сучасного вокального виконавства останнім часом приваблює багатьох вітчизняних дослідників. У полі зору авторів наукових розвідок – проблеми, пов'язані з культурою мови у співі (В. Антонюк), національними во-

кальними традиціями (А. Кулієва), співвідношенням мовної та музичної інтонації у вокальному виконавстві (Т. Мадишева), вокально-виконавською діяльністю як видом художньої творчості (Н. Гребенюк), інтерпретацією вокального твору (С. Гмиріна, Т. Захарчук), стильовими механізмами виконавської творчості (Л. Деркач) тощо.

Втім, у наявних публікаціях, присвячених різноманітним проблемам вокальної майстерності, залишається не висвітленим питання значущості такого феномену, як виконавська мобільність співака. Саме цим і обумовлена мета даної статті – визначити сутність виконавської мобільності як одного з найважливіших чинників розвитку сучасної камерно-вокальної творчості.

Специфіка професійної діяльності виконавців усіх спеціальностей полягає у включеності її до тріади композитор – виконавець – слухач (у більш сучасному варіанті: предмет інтерпретації /музичний твір/ – об'єкт інтерпретації /виконавець/ – реципієнт /слухач/). Виконавець – головна комунікативна ланка на шляху музичного твору до слухача, тож у такій ситуації надзвичайно важливим є фактор свідомої самооцінки власних можливостей та відповідального відношення до поставлених автором музичного твору художніх завдань.

Виразальні можливості виконавця-вокаліста значною мірою пов'язані зі специфікою людського голосу. Загальновідомо, що голос є унікальним музичним інструментом, можливості якого формувалися і поступово розкривалися у процесі розвитку вокальної музики від прадавніх часів до сьогодення. Разом з тим існують певні обмеження, обумовлені психофізіологічними особливостями людського організму. Лише музично-інтонаційний досвід визначає певну манеру виконання, диктує необхідний "режим" функціонування голосового апарату. Мобільність останнього ґрунтується на двох складових: чіткому усвідомленні співаком художніх завдань та високій виконавській майстерності.

Спів досить часто й справедливо називають "художньою вокальною мовою" – у цьому визначенні природно синтезовані дві найважливіші складові, навколо яких ведеться суперечка у вокальній педагогіці: художнє виконання чи вокально-технічна майстерність повинні мати пріоритет у підготовці виконавця-вокаліста? На наш погляд, співвідношення естетичного та професійно-технічного факторів у даному разі доцільно співставити із "проблемою" змісту та форми, "у взаємозв'язку яких зміст, будучи визначальною стороною цілого, являє собою єдність всіх складових елементів об'єкта, його властивостей, внутрішніх процесів, протиріч і тенденцій, а форма є способом існування і вираження змісту" [8, 146].

На нашу думку, професійна виконавська техніка співака – це не лише вокально-технічна майстерність, але увесь комплекс його цілеспрямованої діяльності в процесі реалізації виконавського завдання по втіленню творчого задуму композитора. Не випадково видатний український вокальний педагог О. Микиша доповнював відоме положення італійської вокальної школи "для того, щоб співати, потрібен голос, голос і голос" власним переконанням: "Для того, щоб співати, потрібен розум, палке серце, залізна воля і аж потім голос" [5, 53].

Тип, темброві властивості, динаміка звучання голосу, діапазон – природні ознаки, що формують вокальні дані людини. Набуті властивості виникають під

впливом таких факторів, як внутрішньо-індивідуальний – удосконалення вокальної майстерності, пошук акустично-динамічних градацій звучання голосу, співставлення різноманітних тембральних світлотіней голосу, змін у виконавському характері, розвитку інтелектуальних знань; зовнішньо-індивідуальний, який формується під впливом творців музичного процесу – композиторського задуму, колективного тлумачення авторського тексту (учасниками ансамблевого супроводу або диригентом), зовнішній (умови концертного виступу – камерна обстановка чи велика сцена, акустика залу тощо). Врешті-решт, до поняття "техніка вокально-сценічної творчості" ми відносимо не лише вокально-технічну майстерність співака, але усю його діяльність, пов'язану з виконанням виконавського завдання. Різноманітність пропорцій та комбінацій внутрішньо-індивідуальних факторів музично-виражальної системи (тембр, межі діапазону, динаміка звучання) виявляють індивідуальний стиль співака.

Однією із стилістичних проблем виконання сучасної камерно-вокальної музики є надання звучанню голосу інструментального характеру, пошук відповідної виконавської манери. Інтерпретатор вокальної партії має володіти певним інтелектуально-виконавським арсеналом – від доведених до рівня бездоганності, природного "автоматизму" вокально-технічних навичок до теоретичних знань, які б дозволяли розшифрувати нотний запис. Лише за таких умов виконання може бути легким і природним, доступним для сприйняття широким колом слухачів.

У цьому сенсі виконавця сучасної камерно-вокальної музики можна порівняти зі співаком-виконавцем епохи бароко – їх спільною рисою виступає виконавський універсалізм. Нотний текст композиторів бароко був доволі умовним, співакам надавалась свобода у його прочитанні, а виконання, за допомогою різноманітних прикрас та динамічних відтінків, дозволяло виявляти ступінь вокального таланту. Натомість виконавська інтерпретація камерно-вокальних творів сучасності залежить не лише від достеменного відтворення нотного тексту, але й урахування усних або письмових рекомендацій та побажань композитора, що можуть допомогти виконавцю знайти свій, неповторно-індивідуальний інтонаційний "вислів".

Інтерпретація творів, позначених новою естетикою камерного музичування, крім вироблення якісно іншої вокальної манери, нетрадиційного звуковидобування, що відрізняється від усталених прийомів бездоганного академічного співу, вимагає від вокаліста "полістилістичної" підготовки та розвинутого музично-художнього мислення. У "Crying" ("Голосіння" для сопрано, кларнета та фортепіано) В. Рунчака виконання вокальної партії ускладнюється специфікою розшифрування нотного тексту. Для аутентичного українського фольклорного жанру "плачу-голосіння" характерна емоційна напруга, відтворити яку максимально, наближаючись до першоджерельного звучання, композитору вдалося через імпровізаційність організації інтонаційної, метроритмічної та мовленнєво-фонетичної складових твору. Авторські пояснення щодо виконання додаються до тексту і деякою мірою слугують відправною точкою розуміння виконавської специфіки твору. Її сенс – у насиченості звукозображальними ефекта-

ми, несподіваними прийомами звуковидобування, що в процесі виконання анулюють у слухача звичне відчуття людського голосу і перетворюють його на "музичний інструмент". Характерною особливістю виконання "плачу" у даному творі є гнучкість та пластичність імпровізаційної вокальної лінії, насиченої дрібною хроматичною та діатонічною мелізматикою, низхідними глісандо тощо.

У циклі В. Польової "Underground birds" (2004) орнаментика підсилює акцентуацію вокальної лінії, створюючи ефекти викрикувань, ридань, раптових наростань звучання голосу. Композиторка звертається до прийому вокалізування приголосних звуків, який досягається завдяки чіткій якісній артикуляції. Такі засоби, як крикливість на високих звуках, регістрова "строкатість", горлові призвуки не є природними й характерними як для співака епохи бароко, так і для академічного співака сучасності.

Проблема розуміння необхідності подібної "перебудови" виконавського мислення має значно глибші коріння, ніж просто "технічне переоснащення" музично-виражальної системи співака. Ці процеси неможливо розглядати поза загальним контекстом музики ХХ – початку ХХІ століть, у якій активно розвиваються й видозмінюються самі поняття жанру і стилю. По суті, основною характеристикою жанрових та стильових процесів, що відбуваються у сучасному музичному мистецтві (і камерно-вокальній музиці зокрема), є їх відкритий характер, виникнення художніх явищ, що мають полістилістичну та поліжанрову природу. Інтерпретація сучасної вокальної музики вимагає від вокаліста професійного усвідомлення жанрово-стилістичних моделей музики у поєднанні з напрацьованими виконавсько-практичними навичками. Відповідальність виконавця як інтерпретатора у таких умовах підвищується до максимального рівня.

Звичайно, у процесі засвоєння нового репертуару необхідна виконавська мобільність, активне опанування різними видами вокальної техніки (нерідко дуже складними), що потребує значних фізичних та нервових затрат. Серед засобів, здатних захистити нервову систему співака від перевтоми, надзвичайно важливим є емоційний чинник. Налаштованість на високий творчий результат підвищує працездатність і зменшує втомлюваність голосу. Л. Деркач виділяє наступні установки, закладені "у професійну діяльність співака-інтерпретатора у вигляді механізмів інтенціонального життя свідомості:

- аксіологічна – процес безперервної оцінки виконуваної музики, заснований на її співвідношенні з системою інтуїтивних уявлень про ціннісний досвід та відтворенні в моменти самореалізації особистості співака (акме);
- творча – активізується у музиканта-виконавця в момент, коли він подумки ставить себе на місце інтерпретатора, щоб паралельно з його трактуванням формувати власну концепцію твору;
- пізнавальна (когнітивна), серед яких найбільш високим рівнем узагальнення виступають дві категорії художнього сенсу в музиці – жанр і стиль [3, 17–18].

Таким чином, узагальнює дослідниця, "установка – це цілісний стан психіки музиканта-виконавця, що залежить від потреб, завдань діяльності, її умов" [3, 18].

Сучасне камерно-вокальне музикування вимагає від виконавця-вокаліста переосмислення, удосконалення та прилаштування власної музично-виражальної системи до нового музичного матеріалу. Одним із засадничих показників мобільності виконавця-вокаліста є ступінь володіння інтонаційною варіативністю свого голосу, адже музика – це мистецтво інтонації, інтонація є вираженням емоційно забарвленої думки, тож інтонування – головний засіб вираження емоцій, втілених у музичному творі. У вокальному творі це насамперед вокальне інтонування – "‘живе’ одухотворене звучання людського голосу як виявлений у звуці унікальний психологічний малюнок особистості" [4, 14].

У сучасному вокальному творі, де зазвичай присутні лише формалізовані моделі почуттів, а смисловий зміст тексту може бути "закодованим" у різних мовних комбінаціях, експресивних звукосполученнях тощо, інтонаційна палітра несе особливе функціональне навантаження. За словами К. Руч'євської, "насправді музика ніколи не розкриває той самий зміст, що його несе в собі текст, але вносить свій власний зміст. Текст і музика стають елементами нової системи, якою і є вокальний твір" [7, 117. Курсив автора. – О. Б.].

Саме особистісна свідомість та творча активність виконавця дозволяють у даному разі розкрити специфічні особливості музичної мови, донести її семантику до реципієнта. Сучасному співакові вже недостатньо оволодіти звуковисотною та метроритмічною сторонами музичного твору. Чи не найважливішим є вміння знайти необхідний тембр для кожного звуку, для твору в цілому, здатність відтворити даний тембр у потрібний момент. Тож, важливим показником професіоналізму стає володіння різними засобами втілення темброво-інтонаційної палітри музики – тут ми знову повертаємося до тези про творчу автономність співака, який, працюючи над сучасним твором, обов'язково привносить у даний текст свої сенси, демонструє своє прочитання ідеї, закладеної автором.

Ключовими ознаками сучасного камерно-вокального мистецтва, таким чином, виступають:

- жанрова "колажність", "калейдоскопічність";
- інноваційність системи музично-виражальних засобів, яка включає потенціал усіх учасників камерного ансамблю (починаючи від дуету соліст – концертмейстер):

а) оригінальні тембральні вирішення (подекуди невідповідність, навіть "несумісність" тембрових сполучень);

б) регістрова строкатість;

в) новації у вокальному інтонуванні;

г) "інструменталізація" вокальної партії;

- нова семантика вербальних текстів у звуковому просторі:

а) поезія мовою оригіналу;

б) переосмислення інтонаціональних текстів у перекладах;

в) можлива відсутність змісту у словесному або музичному ряді;

г) ускладнена артикуляція;

- динамічні та фонічні ефекти:

а) розгалужена динамічна шкала;

б) електроакустичні засоби;

в) позамузичні звуки, звуконаслідування тощо;

• театралізована програмність, сюжетно-персоніфіковані методи музичного розвитку, ігрова манера виконання.

Виходячи з означених характеристик, сучасна камерна вокальна музика для виконавців є сферою спеціальних творчих завдань, ускладнених оновленням самої природи даної жанрової галузі музики: традиційно лірична, нині вона являє широкий спектр образних значень, включаючи драматичні, й спонукає до пошуку адекватних виконавських засобів.

Музично-виражальна система співака у сучасному розумінні – це сукупність інтелекту, вокальних та артистичних даних, природних та набутих властивостей, за допомогою яких розкривається композиторський задум і формується виконавська майстерність. Для виховання ерудованого виконавця-вокаліста (який володіє необхідною сукупністю професійних знань, умінь та навичок, має високий рівень виконавської підготовки, спрямованої на глибоке осягнення художнього змісту вокальних творів, здатен вести широку концертну діяльність) у процесі його навчання слід сконцентруватися на вирішенні певного комплексу професійних завдань. Серед головних назвемо:

- розвиток музично-творчих здібностей (музичний слух, пам'ять, почуття ритму, образне мислення, творча уява та фантазія);

- розширення музичного кругозору (оволодіння основними стилями та жанрами світової й вітчизняної музичної культури);

- напрацювання і вдосконалення професійних навичок (читати з листа, транспонувати, співати в ансамблі, підбирати по слуху і гармонізувати мелодію тощо);

- розуміння структури твору, його драматургії; знання основних принципів формоутворення, уміння виявляти драматургічні функції елементів музичної мови (інтонації, мотиви, фрази), відчувати кульмінації в окремих розділах та у композиції в цілому;

- вміння здійснити теоретичний аналіз виконуваного твору, скласти до нього словесний коментар;

- накопичення навичок самостійної роботи над музичним опусом – від початкового до завершального етапів його засвоєння;

- здійснення постійного слухового самоконтролю;

- як результат – уміння грамотно, технічно й стилістично точно, художньо виразно, артистично виконати музичний твір (сольну програму).

Виконавське втілення інтерпретаційного задуму потребує розуміння художньої природи та особливостей музичного матеріалу, володіння спеціальними технологіями поетапного розучування твору, знання прийомів та способів звуковидобування, уміння активізувати творчу уяву та образні асоціації у процесі художньої інтерпретації музики. Не менш важливим є опанування технологій мобілізації й релаксації у період підготовки до концертних виступів.

Такий комплекс взаємопов'язаних та взаємообумовлених знань і практичних навичок є головним об'єктом засвоєння в процесі виконавської підго-

товки вокаліста, адже окрім художньої цінності виконання, існує таке поняття, як технічне ремесло (напрацювання повного спектру виконавських прийомів). Якість "продукту", що створюється співаком, повинна бути найдосконалішою – це той фундамент, на якому будується подальше натхненне виконання. Його значення обумовлено тим, що лише при достатньо високому рівні володіння кожним із компонентів та елементів системи виконавської професійності сучасний камерний співак може розраховувати на успішне здійснення музично-виконавської діяльності.

Понад сто років тому, говорячи про необхідність постійної роботи над удосконаленням виконавцем своєї вокальної форми, професор класу вокалу Петербурзької консерваторії К. Еверарді справедливо стверджував: "Співак повинен прагнути до того, щоб дихання, злиття регістрів і взагалі робота співацького механізму протікала автоматично"; "Поганий той співак, котрий під час виконання думає про свій голос" [1, 27]. Досягнення повної свободи у співі, автоматичне управління голосом і доведення усіх технічних прийомів до такої віртуозної невимушеності, щоб слухачеві здавалося, начебто спів виходить "сам собою" – таким є головне завдання будь-яких вокальних вправ. Людина, яка обрала професію співака, може досягти досконалості (як і в будь-якій іншій музикантській професії) лише систематичною копіткою працею.

Разом з тим, не можна применшувати роль інтуїтивного начала у виконавському мистецтві. Є. Назайкинський, акцентуючи скороминущі зміни у звучанні, які подекуди навіть не фіксуються свідомістю, пише: "На якому б інструменті не грав музикант, яким би голосом не володів, в усіх випадках розгортання звукового руху вимагає миттєвих, виключно швидких модуляцій, з яких складаються переходи від одного звуку до іншого й розгортання самих звуків, з яких у багатьох випадках складається сам безперервний і безперервно мерехтливий звук" [6, 80]. Особистісний аспект у будь-якому виді творчої діяльності є надзвичайно важливим. З одного боку, особлива сила впливу виконавської майстерності полягає в унікальності творчого процесу, коли музичний твір "оживає" на очах у публіки, сприймається без будь-яких спеціальних "наукоподібних" зусиль, викликаючи відповідну емоційну рефлексію. З іншого – однієї лише художньої ерудиції, емоційності, інтуїції та темпераменту недостатньо, щоб передати змістовий сенс музичного твору. Необхідні не лише ґрунтовні знання у різних сферах художньої творчості, але й володіння певними методами, які дозволяють оптимально вирішувати проблеми, що виникають у процесі виконавської творчості.

І все ж таки пріоритет у сучасному професійному вихованні майбутніх концертних виконавців має стильовий аспект. Усвідомлення стильових орієнтирів музичного твору, творчості композитора якісно змінює, підвищує можливість розуміння й "розшифрування" композиційних прийомів музичного розвитку, вмотивованості та аргументованості використання виконавських засобів виразності. Відводячи особливу роль постаті виконавця як інтерпретатора вокального твору, Н. Гребенюк справедливо стверджує, що "творчість виконавця накладається на стильові особливості музичного твору, які й обумовлюють

конкретні цілі і завдання всієї вокально-виконавської творчості співака" [2, 17]. Тим самим підвищується значення загальнотеоретичної підготовки вокалістів у формуванні їх професійного мислення – саме знання з історії музики, історії музичних стилів, аналізу музичних творів, інших предметів музично-історичного та музично-теоретичного циклів, постійний розвиток слухового досвіду співака дають у комплексі інтелектуальне розуміння, тонке емоційне відчуття виконаного твору та його достойне художньо-творче прочитання.

Робота над сучасними камерно-вокальними творами вимагає, як свідчить практика, задіяності деяких додаткових аспектів виконавської методики, особливих знань (передусім, обізнаності у сучасних композиторських техніках) та професійних умінь. Завдання виконавця – оволодіти особливостями інтонаційної палітри композитора й створити цілісний, інтонаційно завершений музичний образ (достатньо часто у сучасних композиціях наявна образна статика, що потребує від виконавця підвищеної уваги до способів виявлення драматургічного розвитку твору), передбачити й утримати логіку розвитку музичної думки. При цьому оптимальним є дотримання балансу у співвідношенні художніх та технічних завдань, що можливо, знов-таки, лише за умов повного подолання технічних складностей. В ідеалі виконавець мусить "ескізно" засвоювати музичний матеріал у максимально короткий термін, вносячи корективи у передбачений композитором виконавський "ідеал" у залежності від поставлених художньо-технічних завдань.

З точки зору технічного опанування сучасним музичним матеріалом варто виділити навички:

- вільно оперувати слуховими й руховими уявленнями під час виконання твору;
- знаходити відповідну палітру темброво-динамічних фарб;
- швидко орієнтуватися у напрямках темпових та динамічних змін;
- спрощувати, у разі необхідності, варіанти "другорядних" елементів тексту (прикраси, елементи нетрадиційних звукових ефектів і т. ін.);
- концентрувати увагу на звучанні й свободі вокального апарату, здійснювати самоконтроль результатів виконавських дій, процесів збудження й гальмування.

Набуті під час навчання навички потребують постійного, протягом всього життя, вдосконалення – так само, як і підживлення "загального професійного тону" виконавця. Сучасні інформаційні технології дають невичерпні можливості для саморозвитку й самовиховання співака, підвищення культурного рівня тощо. У загальному доступі знаходиться величезна кількість аудіо- та відеоматеріалів, статей, книг, методичних розробок тощо – усе це дозволяє постійно підтримувати необхідний рівень професіоналізму, бути обізнаним у найновітніших методиках оволодіння виконавською майстерністю.

Історія доводить, що усі видатні майстри співу були великими трудівниками. Не зможе співати той, хто не вміє вдумливо слухати музику, скрупульозно її аналізувати, знаходити глибинний зміст. Інтелект – одна з основних необхідних якостей будь-якого музиканта, і для справжніх співаків ця аксіома

також актуальна. Природно, що інтелект повинен поєднуватися і з інтуїцією, і з темпераментом – лише у такому випадку може бути досягнутий найвищий рівень професіоналізму. Майстерний виконавець привносить до авторського тексту характерні, особливі риси образно-сислового контексту сучасної культури та своєрідної, індивідуальної манери виконання. В результаті музичний твір, створений у далекому минулому або ж сучасним автором, стає зрозумілим слухачеві, збагачується новими інформаційними горизонтами. У певному сенсі виконавець розширює межі розуміння авторського тексту, доводить його багатогранність, розкриває нові смисли існування даного твору в сучасному соціокультурному середовищі.

Таким чином, у процесі камерно-вокальної творчості (в широкому розумінні – як створення музики, так і її виконання) найбільш вразливою сьогодні виявляється музично-виражальна система співака, ступінь його професійної підготовленості. Відповідно, необхідним критерієм професійності сучасного виконавця-вокаліста є володіння усіма можливими технічними прийомами, що складають мистецтво співу. Але найголовніше – це вокально-артистична мобільність співака. Для нас це поняття включає широкий спектр виконавських можливостей, обумовлений розвинутою здібністю й умінням розкривати художній зміст творів за допомогою відповідних засобів виконавської виразності. Іншими словами, під мобільністю розуміється відкритість музично-виражальної системи співака, універсальність професійного потенціалу, здатність кардинально змінювати виконавський арсенал необхідних засобів, інтелектуальна рухомість, легкість і швидкість у прийнятті "теоретичних" рішень щодо виконавської техніки як засобу втілення художнього образу музичного твору та їх "практичного" запровадження. Показово, що відомі інтерпретатори сучасної вокальної музики, відповідаючи у бесідах з автором даної статті на питання щодо виконавської мобільності, незалежно один від одного акцентують інтелектуальну складову (Л. Войнаровська: "На сцені мобільною є думка"), емоційний фактор (Т. Ходакова: "Готовність творити тут і вже") та професійне підґрунтя творчості співака.

Необхідність мобільної виконавської форми зумовлена, перш за все, самим способом існування музичного твору – відтворенням по суті схематичного нотного запису у вигляді живого звучання, яке й забезпечує повноцінне життя музичних артефактів.

Література

1. Вайнштейн Л. Камилло Эверарди и его взгляды на вокальное искусство / Л. Вайнштейн. – К., 1924. – 48 с.
2. Гребенюк Н. До проблеми вокально-виконавської діяльності як виду художньої творчості / Н. Гребенюк // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії практики освіти : зб. наук. праць Харківського держ. ун-ту мистецтв ім. І. П. Котляревського. – Харків, 1999. – Вип. 3. – С. 16–21.
3. Деркач Л. А. Стилевые механизмы исполнительской интерпретации вокальной лирики : дис. ... канд. искусствоведения : 17.00.03 – Музыкальное искусство / Лариса Анатольевна Деркач. – Харьков, 2011. – 178 с.

4. Лісова О. Г. Програмність як жанрова парадигма камерної вокальної творчості: до проблеми виконавського розуміння : дис... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 – Музичне мистецтво / Лісова Ольга Георгіївна. – Одеса, 2009. – 199 с.
5. Микиша М. Практичні основи вокального мистецтва / М. Микиша. – К. : Музична Україна, 1985. – 90 с.
6. Назайкинский Е. В. Звуковой мир музыки / Е. В. Назайкинский. – М. : Музыка, 1988. – 254 с.
7. Ручьевская Е. А. Функции музыкальной темы / Е. А. Ручьевская. – Л. : Музыка, 1977. – 160 с.
8. Філософія : Словник-довідник; навч. посібник / За ред.: І. Ф. Надольного, І. І. Пилипенка та ін. – К. : НАКККіМ, 2011. – 480 с.

References

1. Grebeniuk, N. (1999). The problem of vocal and performing activities as a form of art. Problems of art pedagogy and education theory practice, 3, 16-21. Kyiv [in Ukrainian].
2. Derkach, L.A. (2011). Style executive mechanisms interpretation of vocal lyrics. Candidate's thesis. Kharkiv [in Russian].
3. Lisova, O.G. (2009). Program music as genre of chamber vocal art. Extended abstract of candidate's thesis. Odessa [in Ukrainian].
4. Mykysha, M. (1985). Practical basics of vocal art. Kyiv: Music Ukraine [in Ukrainian].
5. Nadolnyi, I. F. Pylypenko, I.I., et al. (Eds.). (2011). Philosophy: Dictionary Directory. Kyiv [in Ukrainian].
6. Nazaikinskii, E. V. (1988). Sound world of music. Moscow [in Russian].
7. Ruch'evskaia, E. A. (1977). Features of musical theme. Leningrad: Music [in Russian].
8. Vainstein, L. (1924). Kamillo Everardi and his views on the art of vocal. Kyiv [in Russian].